
ПОХОВАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЧАСУ І ДЕЯКІ ПИТАННЯ З ІСТОРІЇ ХЕРСОНЕСА ТАВРІЙСЬКОГО В IV—VI ст.

О. М. Фарбей

Цєю публікацією до наукового обігу вводиться матеріал, отриманий під час розкопок склепу, розташованого на території Західного некрополя Херсонеса. Розглядаються деякі питання історичного розвитку міста у ранньосередньовічний період.

Деякі дані, отримані при обробці матеріалів з розкопок Херсонеського городища та некрополя, дозволили свого часу А. Л. Якобсону та Г. Д. Белову дійти висновку, що внаслідок гунської навали місто було зруйноване і аж до останньої чверті V — початку VI ст. перебувало у стані глибокої кризи¹. Такий висновок, головним чином, ґрунтувався на хронології монетних знахідок, оскільки інші категорії матеріалу з дореволюційних розкопок, на жаль, були депаспортизовані². Проте слід зауважити, що для абсолютного датування пізньоантичних та ранньосередньовічних археологічних комплексів монети повинні використовуватися з урахуванням специфіки та особливостей грошового обігу Херсонеса, тим більше, що на сьогодні існує достатньо джерел, які піддають сумніву твердження про глибокі кризові явища в соціально-економічному та політичному житті Херсонеса наприкінці IV—V ст.³ Тому особливого значення для вивчення історії міста на зламі епох набувають матеріали, отримані внаслідок розкопок некрополя в останні десятиріччя⁴. З цього приводу заслуговують на увагу поховальні комплекси, досліджені експедиціями ІА НАН України на Західному некрополі Херсонеса, зокрема склеп, відкритий 1986 р., матеріалам якого присвячена ця публікація⁵.

Склеп (могила № 75), вирубаній в скелі, був розташований поблизу західного кордону розкопу між могилами № 73 і № 46⁶. У 1986 р. тут під час зняття гумусованого шару було виявлено заглиблення у скелі, яке мало нерівні ламані краї. Як з'ясувалося, воно утворилося внаслідок обвалювання склепіння поховальної камери. Слід підкреслити, що місце спорудження склепу було вибране досить невдало. Скельний ґрунт у цьому місці шаруватий, і тому відрізнявся крихкістю, особливо східний бік камери. Міцний шар вапняку, розташований тут нижче рівня лежанки, підіймався до західного боку камери і починався там з верхнього краю вхідного отвору.

Щоб попередити завалювання скелі, склепіння поховальної камери було укріплено трьома підірними стовпами по осі ПвЗ — ПнС (рис. 1, 2). Поверх підірних стовпів лежали горизонтальне укладені оброблені блоки, які у поперечному перерізі мали форму паралелограма. Необхідно зауважити, що блоки підірної конструкції використовувалися удруге, бо деякі з них мали паз, і, швидше за все, були взяті зі зруйнованих будівель. Завдяки такій конструкції західна частина склепіння осипалася лише частково. Але навіть вона не здатна була утримати крихкий скельний ґрунт у східній частині поховальної камери. Слід зазначити, що тут склепіння повністю обвалилося лише після припинення поховань, тому не виключено, що саме обвал став головною причиною, через яку ця споруда перестала функціонувати. Однак загалом вона уявляла із себе монументальну та досить міцну конструкцію. Завдяки отвору між підірними стовпами була можливість сполучення між двома половинами склепу, що полегшувало використання внутрішнього простору поховальної камери. Зовні до поховальної камери вів чотирикутний вхідний отвір (рис. 1, 1).

© О. М. ФАРБЕЙ, 1998

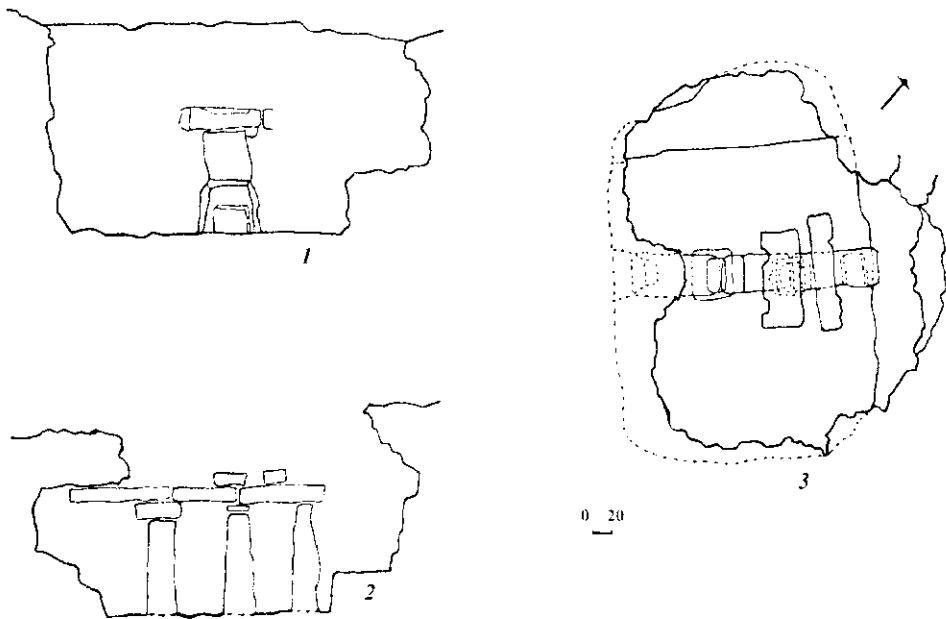

Рис. 1. Вхідний отвір (1), розріз (2) та план склепу.

З метою його укріплення верхню частину було перекрито обробленим вапняковим блоком. Безпосередньо до склепу вели дві сходинки у вигляді уступу, залишені у моноліті скельного ґрунту під час його вибирання.

Поховальна камера прямокутної форми розмірами 4,7 × 3,8 м зорієнтована за віссю ПвЗ — ПдС (рис. 1, 3). Як і в близькості вирубаних в скелі херсонеських склепів, висота яких реконструюється за висотою підпірної конструкції, висота камери становила близько 2 м. Виходячи також з конструкції підпір, склепіння, очевидно, було прямим.

У північно-західній та північно-східній стінах поховальної камери були вирубані ніші-лежанки, які мали підпрямокутну форму. В них у давнину здійснювали поховання. Судячи з решток черепів та довгих кісток ніг, усього в склепі було поховано кілька десятків осіб: від немовлят до людей похилого віку. Через неодноразові обвали склепіння камери та постійне осипання в нього ґрунту можна лише приблизно відтворити картину послідовності поховань.

У північній половині склепу, на лежанці, на глибині 1,65—1,85 м від сучасної поверхні виявлено великий завал кісток, які належали не менш як семи-восьми індивідам. Враховуючи їх розміщення, очевидно, що вони були переміщені під час здійснення нових поховань. У південно-східній частині лежанки знайдено кістки коня — череп, відокремлені нижні щелепи, довгі кістки кінцівок. Але упевнено стверджувати те, що ми маємо справу з похованням коня, немає підстав, тому що інші частини кістяка, наприклад, такі численні й легко помітні, як кістки ребер, тазу, хребта тощо, були відсутні. Також відсутні предмети кінської зброї. Серед кісток на лежанці знайдено фрагмент рамки маленької срібної пряжки (рис. 3, 11), бронзовий круглого дроту браслет з плоскими кінцями у вигляді стилізованих зміїних гоївок (рис. 3, 23) і бронзова монета часів правління Імператора Феодосія (379—395 рр.)⁷.

Західна частина північної половини поховальної камери, починаючи з рівня лежанки, була завалена кістками людей (рис. 2). Залишки деяких раніше похованих, імовірно, зеувалися сюди, коли зв'язки ще не повністю зотлили, і тому деякі частини кістяків зафіксовані в анатомічному порядку. Між двома черепами та окремими кістками виявлено рамку другої маленької срібної пряжки (рис. 3, 12). Під цими кістками знаходився шар людських кісток завтовшки 0,5 м, скинутих під західну стінку, який сходив нанівець до середини камери і досягав осі центрального отвору між прямовисних стовпів підпірної конструкції. Зокре-

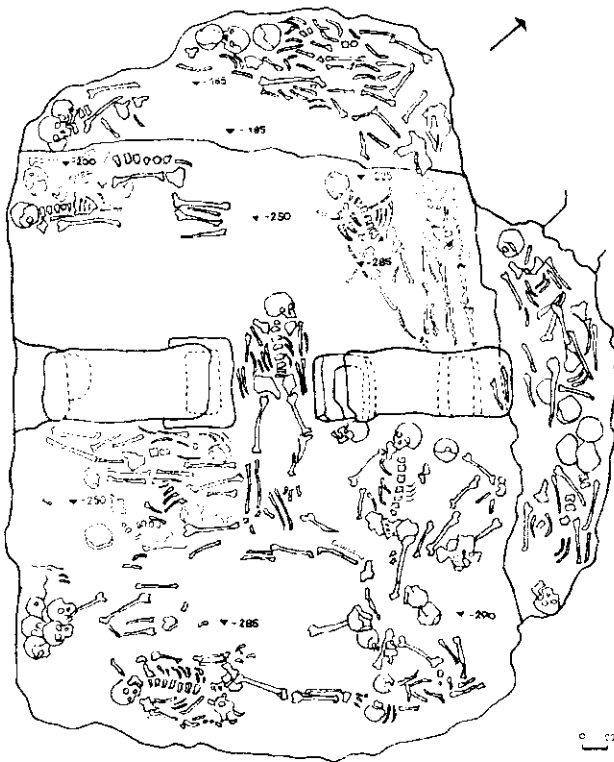

Рис. 2. План з окресленням поховань в склепі.

розчищення завалу кісток також було знайдено: фрагмент серезжки з гладенького дроту (рис. 3, 18), маленьку бронзову пряжку з хоботоподібним язичком (рис. 3, 19), гладеньке срібне дротяне кільце (рис. 3, 13), три фрагменти залізних ножів (рис. 3, 27, 32, 33), залізні цвяхи, напевно, від домовин (рис. 3, 24-26, 28-31), а також двоплатівчасту бронзову фібулу, верхню та нижню частини якої прикрашали виступи (рис. 3, 7). Відповідно до класифікації А. К. Амброза, фібулу можна віднести до першої підгрупи двоплатівчастих фібул і датувати у порівняно широких хронологічних межах, які охоплюють V—VII ст.⁸ Однак, враховуючи знахідки аналогічних фібул на території Трансильванії, її слід датувати третью чвертю V ст.⁹

Під цим скупченням кісток знаходились залишки ще двох кістяків. Перший лежав на підлозі в центрі камери, головою до північно-західної стіни (рис. 2). Біля його стегон виявлено срібну серезжку з круглого гладенького дроту (не збереглася). Залишки другого містились уздовж лежанки. Слід зауважити, що кістки потрапили в цю частину поховальної камери тоді, коли вона вже частково була заповнена ґрунтом. Рівень, на якому залягали кістки в північно-західній частині склепу був вищий, тому що кістки були зсунуті і лежали поверх шару землі завтовшки 0,2 м. Саме в цьому шарі чистої землі було знайдено фрагмент шийки світлоглиняної товстостінної амфори з обламаними ручками (рис. 3, 20). Аналогічний тип амфор добре відомий за матеріалами розкопок пам'яток Північного Причорномор'я і датується III—IV ст.¹⁰

Складається враження, що ця половина камери призначалася для поховання двох небіжчиків, які здійснено у східній частині камери на шарі чи підсищі чистої землі, яка була вимощена дрібними необробленими камінцями. Один кістяк лежав уздовж північно-східної стіни, випростано на спині, головою на північний захід. Поруч, на захід від нього, розташовувався ще один кістяк, розміщений так само. Його ліва плечова і гомілкові кістки були зміщені. Ліва рука, судячи з розміщення променевих кісток, була зігнута, і кість лежала в центрі тазу (рис. 2). Під час розчищення входу, вище першої сходинки, було знайдено

ма, один кістяк дорослої людини лежав у випростаному стані на спині, головою на північний захід. Права рука відкинута вбік. Судячи за залишками черепів, деяка частина яких мала сліди штучної деформації, тут нараховувалось близько десяти небіжчиків. Зі східного боку скупчення лежав кістяк дитини у випростаному стані, на спині, головою на північний захід, зберігся череп та довгі кістки кінцівок. Біля правої скроні знайдено бронзову дротяну серезжку з незімкнутими кінцями (рис. 3, 17). На правій руці — браслет з круглого дроту, який мав сплюснені краї, оздоблені вирізними смугами. Другий такий самий браслет знайдено праворуч від гомілкових кісток, третій — під спиною (рис. 3, 14—16). Крім цього, під час

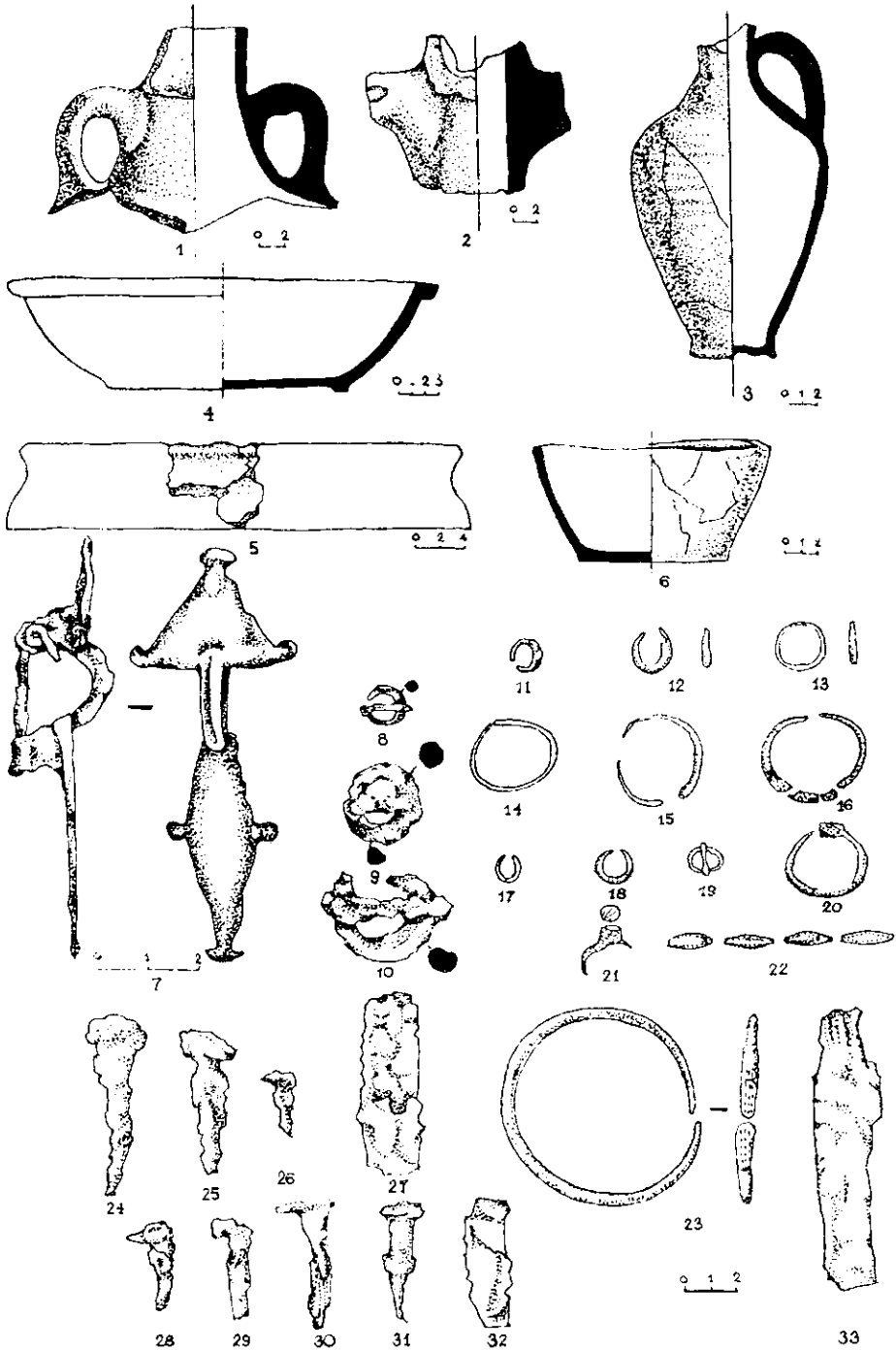

Рис. 3. Речі з поховального комплексу.

ще один череп дитини. За приблизним підрахунком, у північній частині поховальної камери знаходились залишки не менш як тридцяти індивідів.

Південна половина камери також виявилась насиченою похованнями (рис. 2). На лежанці відзначено не менш як сім-вісім кістяків, серед яких були й дитячі. Лише один кістяк у північній частині лежанки зафіксовано *in situ* у випростаному стані, на спині, головою на північний захід. У цій частині лежанки, під час розчищення, траплялися дрібні шматочки деревного вугілля. Кістки

решти похованих було виявлено у перемішаному стані. Серед них, зверху описаного поховання, були вкупі розташовані чотири черепи, приблизно посередині лежанки. На північ від них ще один, а у південно-східному куті — черепи дорослої людини і дитини чи підлітка. Поховальний інвентар відсутній.

В основній частині поховальної камери було виявлено два шари поховань. Верхній горизонт залягав на глибині 2,5 м (західна частина у центрі 2,85 м) і був локалізований на захід від центру склепу вздовж підпірної конструкції (рис. 2). Майже всі кістки знаходилися у перемішаному стані крім довгих кісток кінцівок, які у більшості були орієнтовані вздовж підпірної конструкції (ПнЗ — ПдС). Складається враження, що деяких померлих було скинуто сюди в стані напіврозкладу. На користь цього свідчить кістяк, розташований біля підпори у випростаному стані, головою на ПнС. На південь від нього на рівні стегон знаходилися рештки другого індивіда, орієнтовані у протилежному напрямку. Усього тут виявлено залишки близько семи індивідів, причому черепи деяких з них мали сліди штучної деформації. Між південно-західною стіною та зваленням кісток було знайдено чималий фрагмент червонолакової тарілки з прямими вінцями на дуже низькому кільцевому піддоні (рис. 3, 4). Аналогічні тарілки добре відомі в пам'ятках Північного Причорномор'я і датуються кінцем IV — VI ст.¹¹. Між кістками знайдено бронзовий перець-печатку з частково збереженою мийкою та високим округлим цигком, на лицьовій стороні якого прокреслено знак, який нагадує квітку або колос (рис. 3, 21)¹², бронзове кільце з тонкого дроту (розіалося) і бронзова, можливо, боспорська монета III ст., яка дуже погано збереглася.

На дні поховальної камери — другий горизонт похованих. Він являв собою звалення людських кісток, серед яких гранялись кістяки *in situ*. Під західною стіною, поверх звалення знаходилося п'ять черепів. Уздовж південної стіни — кістяк дорослої людини у випростаному стані, на спині, головою на південний захід. У південно-східному куті камери перемішані кістки людей, в тому числі чотири черепи, серед яких під час розчищення знайдено бронзову монету зі стертим зображенням одного з римських імператорів, вірогідніше IV—V ст. У тій самій частині камери, виоперек неї, головою до отвору між підпорами лежав кістяк жінки у випростаному стані на спині, в утробі якої було немовля. Кість лівої руки лежала під стегном. Під черепом виявлено бронзове скроневе кільце з 12-гранником на одному з кінців (рис. 3, 20). Такі знахідки досить часто зустрічаються у ранньосередньовічних могильниках Криму і, на думку А. І. Айбабіна, датуються V ст.¹³. Ліворуч, поруч з лежанкою знаходились кістки ще одного індивіда. Враховуючи положення його кінцівок, його було покладено головою на північний схід. Нижче під біля підпори, лежав на бочі червоноглиняний фрагментований глек з розширеним в основі горлом та округлим у верхній частині жолобчастим тулубом (рис. 3, 3). Тулуб звужується до основи, ручка сплюснена з округлим ребром по центру, дно — низький кільцевий піддон. У центрі дна — округлий виступ. Безпосередній аналогії цьому типу глеків нам невідомі, але якщо взяти до уваги археологічний контекст, він може бути датований не пізніше VII ст.

Між черепом жінки та кінцівками другого індивіда знаходився череп дитини. Другий дитячий череп лежав праворуч від голови жінки, поряд з центральним стовпом підпірної конструкції. Решту простору на підлозі поховальної камери вкривали розрізнені кістки людей. Під час їх розчищення та розбирання виявлено кілька намистин (рис. 3, 22), два фрагменти залізних ножів, маленька бронзова пряжка з круглою рамкою та язичком, що виходив за її межі (рис. 3, 8), і дві залізні пряжки з круглою рамкою та загнутим донизу язичком, що також виходив за межі рамки (рис. 3, 9, 10). За численними аналогіями у кримських могильниках, такі пряжки датуються IV—V ст.¹⁴. Стосовно антропологічного матеріалу, слід зазначити, що кілька черепів мали сліди штучної деформації.

У центрі поховальної камери, між підпорами, розташувався кістяк дорослого індивіда, якого було поховано випростаним на спині, головою на північний захід (рис. 2). Праворуч від його гомілки знайдено бронзову монету часів правління імператора Валентиніана I чи II (375—393 рр.). Між вхідним отвором і першою підпорою, а також при зачищенні дна південної половини поховальної камери, виявлено дуже закопчені фрагменти ліпних посудин та ліпна плоско-

донна чаша (рис. 3, 5, 6), яка, можливо, виконувала роль курильниці. Між входом і першою опорою знайдено фрагменти горла і ручок гостродонної амфори з конічним тулубом, вкриті ангобом зеленого кольору (рис. 3, 1). Горло невисоке, розширене донизу. Ручки короткі, з невеликим ребром по центру. Амфори описаного типу неодноразово траплялись при розкопках пам'яток Північного Причорномор'я. Як клас вони починають існувати з середини IV ст. і трапляються в археологічних комплексах Херсонеса аж до першої чверті VII ст.¹⁵

Проаналізувавши дані, отримані під час дослідження поховального обряду та знахідок із склепу, ми маємо підстави констатувати, що протягом порівняно тривалого часу він використовувався як колективна усипальниця. Ймовірно, що цю поховальну споруду, як і два склепи, розкопані Г. Д. Біловим поблизу західної оборонної стіни¹⁶, було збудовано в першій столітті н. е. і функціонувала вона досить довго. Пізніше, наприкінці IV — V ст. зі склепу було викинуто поховання, зроблені раніше, а на їх місцях почали здійснювати нові. Невчисленні речі і монети, виявлені під час розкопок, вказують на те, що найбільш інтенсивно склеп використовувався наприкінці IV — V ст. Потім, напевно, з причини повного завалення склепіння його було залишено остаточно. До того ж, вважаємо за необхідне особливо підкреслити, що немає протиріч між зробленими висновками стосовно хронології поховань і, виявленим в склепі, імузімагічним матеріалом, бо на сьогодні вважається твердо встановленим той факт, що пізньоримські монети у Херсонесі використовувались у грошовому обігу аж до VII ст.¹⁷

Протягом зазначеного часу, судячи з решток черепів, у склепі було здійснено близько 58 поховань як дорослих, так і дітей. Цей антропологічний матеріал надзвичайно цікавий, і його детальну обробку незабаром буде здійснено¹⁸. Але зараз необхідно звернути увагу на те, що значна кількість черепів, знайдених у склепі, мала сліди плутиної деформації. На нашу думку, черепи з такою ознакою як у цьому, так і в інших похованнях Херсонеського некрополя¹⁹ без будь-якого сумніву, свідчать про те, що на півострові античності та середньовіччя у етнічному складі населення Херсонеса відбулися певні зміни, пов'язані з прищивом до місця сармато-аланського компонента. У нашому випадку цей висновок ілюструється виявленням у склепі фрагментів кістяка коня та уламків ліпної кераміки, що не було характерним для поховального інвентаря некрополя перших століть н. е.²⁰. Швидше за все, це було пов'язано з кардинальними змінами в етнічній ситуації Таврики взагалі, де саме в IV—VI ст. фіксується стрімке зростання населення і збільшення кількості поховальних комплексів, пов'язаних з присутністю сармато-аланського етносу²¹.

Поки що важко визначити, до яких верств населення Херсонеса належали небіжчики, поховані у склепі. Однак досить скромний набір речей, покладений разом з померлим, а також їх кількість дозволяють припустити, що тут, як і в інших аналогічних поховальних спорудах Західного некрополя²², ховали представників найбільш бідних верств населення, до яких, судячи з деформованих черепів, швидше за все, належала більшість сармато-алан, осілих у місті.

Привертає увагу той факт, що, як у склепах, розкопаних Г. Д. Біловим, так і у комплексі, що публікується, відсутні речі з зображенням християнської символіки. Більше того, знайдені в склепі рештки амфор та глека певною мірою дозволяють стверджувати, що поховання супроводжувалось ритуалом, пов'язаним з типово політеїстичним уявленням про потойбічне існування. Ці факти свідчать про повільне і поступове сприймання населенням християнської обрядової практики, що є одним важливим аргументом на користь правомірності висновків про існування певного перехідного періоду від язичництва до християнства²³: Як свідчать матеріали розкопок могильників, аналогічний процес відбувався по всій території Південно-Західного Криму, де в похованнях пряжки з християнською символікою з'являються тільки з першої половини VI ст., а християнські надмогильні камені починають встановлювати над похованнями з другої половини VII ст.²⁴.

Природно, що спостереження і висновки, зроблені на обмеженому матеріалі одного поховального комплексу мають лише попередній характер. Але вони, як нам уявляється, заслуговують пильної уваги і потребують перевірки шляхом систематизації та обробки усього комплексу матеріалів IV—VI ст. з Херсонеса.

Якщо така цілеспрямована робота буде проведена, її результати можуть суттєво змінити наші уявлення про цей період історії міста, який на теперішній час є одним з найменш вивчених.

Примітки

¹ *Якобсон А. Л.* Раннесредневековый Херсонес // МИА.— 1959.— Вып. 63.— С. 251; *Белов Г. Д.* Из истории экономической жизни Херсонеса во II—IV вв. // Античный город.— М., 1963.— С. 67—68.

² *Якобсон А. Л.* Указ. соч.— С. 248—250; *Белов Г. Д.* Указ. соч.— С. 64.

³ *Зубарь В. М.* По поводу датировки христианской росписи склепов из некрополя Херсонеса // Научно-атеистическое исследование в музеях.— Л., 1988.— С. 3—14; *Зубарь В. М.* Проникновение и утверждение христианства в Херсонесе Таврическом // Византийская Таврика.— К., 1991.— С. 16—18; *Зубарь В. М.* Про заключний стан античної епохи в історії Херсонеса Таврійського // Старожитності України-Русі.— К., 1994.— С. 28—31; *Кадеєв В. І., Сорочан С. Б.* Экономические связи античных городов Северного Причерноморья в I в. до н. э.— V в. н. э. (на материалах Херсонеса).— Харьков, 1989.— С. 60—76, 98—100.

⁴ *Зубар В. М., Магомедов Б. В.* Нові дослідження середньовічних поховань Херсонеса // Археологія.— 1981.— Вип. 36.— С. 71—77; *Зубар В. М., Рижов С. Г.* Розкопки західного некрополя Херсонесу // Археологія.— 1982.— Вип. 39.— С. 77—87; *Зубар В. М., Рижов С. Г., Шевченко А. В.* Дослідження склепів пізньоантичного часу з Херсонеса в 1981 р. // Археологія.— 1986.— Вип. 54.— С. 58—70; *Зубарь В. М., Сорочан С. Б.* Новый погребальный комплекс II—IV в. н. э. и экономическое развитие Херсонеса // Античная культура Северного Причерноморья в первые века н. э.— К., 1986.— С. 101—129; *Зубарь В. М., Рижов С. Г., Шевченко А. В.* Новый погребальный комплекс Западного некрополя Херсонеса // Античные древности Северного Причерноморья.— К., 1988.— С. 148—166; *Зубарь В. М., Робустова А. В.* Два новых раннесредневековых склепа Западного некрополя Херсонеса // Вопросы социального и политического развития // АДСВ.— Свердловск, 1988.— С. 135—141; *Зубарь В. М., Шевченко А. В., Липавский С. А.* Западный некрополь Херсонеса Таврического. Материалы и исследования.— Препр.— К., 1990.— С. 3—32; *Зубарь В. М., Илев С. М., Ченак В. М.* Западный некрополь Херсонеса Таврического (раскопки 1982 г.).— К., 1990.— С. 1—44.

⁵ Ця стаття завершує серію публікацій результатів розкопок, що проводилися на території Західного некрополя Херсонеса античним загonom Інституту археології НАН України під керівництвом В. М. Зубаря протягом 1975, 1981—1988 рр. Усі матеріали, одержані під час робіт в Херсонесі під керівництвом вказаного автора, повністю введено до наукового обігу, а також використано при підготовці статей і узагальнюючих досліджень з історії цього центру. Автор висловлює щире подяку доктору історичних наук В. М. Зубарю за консультації та надану можливість використати матеріали з цього поховального комплексу.

⁶ *Зубарь В. М., Шевченко А. В., Липавский С. А.* Некрополь Херсонеса... С. 2—8.

⁷ Монети з цього поховального комплексу визначені Т. І. Косторомичовою.

⁸ *Амброз А. К.* Фюбулы юга Европейской части СССР // САИ.— 96.— Вып. ДІ-ЗО.— С. 77.

⁹ *Айбабин А. Й.* Хронология могильников Крыма позднееримского и раннесредневекового времени // МАИЭТ.— 1990.— Т. I.— С. 18; 19: 189.— Рис. 10, 8, 10; Порів.: *Barzu L.* Monumente germanice descoperite la Bratei, jud Sibiu // SCIVA.— 1986.— 37.— 1.— P. 91, 100.— Fig. 6; *Bierbrauer V.* Bronzene Bugelfibeln des 5. Jahrhunderts aus Sudosteuropa // Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte.— 1989.— LXXII.— S. 141—149.

¹⁰ *Зеест И. Б.* Керамическая тара Боспора // МИА.— 1960.— 83.— С. 121.— Табл. X.— С. 104, № 83; *Самойлова Т. Л.* Основные типы амфор I—IV вв. н. э. из Тира // Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья.— К., 1978.— С. 263.— тип. 3; *Магомедов Б. В.* Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья.— К., 1987.— С. 80.

¹¹ *Николаева З. Я.* Краснолаковая керамика со штампами с Ильичевского городища // КСИА.— 1978.— Вып. 156.— С. 110—113; *Романчук А. И., Сазанов А. В.* Средневековый Херсон. История, стратиграфия, находки.— Свердловск, 1991.— С. 12—15, форма 2.

¹² За визначенням В. В. Щербакової, цей перстень датується першими століттями нашої ери.

¹³ Айбабин А. И. Погребения второй половины V — первой половины VI в. в Крыму // КСИА.— 1979.— Вып. 158.— С. 12—13.— Рис. 1, 3; 2, 22, 39; Айбабин А. И. Хронология могильников...— С. 177, № 60.— Рис. 2.

¹⁴ Айбабин А. И. Хронология могильников...— С. 27—29.

¹⁵ Антонова И. А., Даниленко В. Н., Иващута Л. П., Кадеев В. И., Романчук А. И. Средневековые амфоры Херсонеса // АДСВ.— 1971.— 7.— С. 83.— Тип II; Сазанов А. В. Амфорный комплекс первой четверти VII в. н. э. из северо-восточного района Херсонеса // МАИЭТ.— 1991.— Т. II.— С. 70; Романчук А. И., Сазанов А. В., Седицова А. В. Амфоры из комплексов византийского Херсона.— Екатеринбург, 1995.— С. 20.

¹⁶ Белов Г. Д. Западная оборонительная стена и некрополь возле нее // МИА.— 1953.— 34.— С. 245—254.

¹⁷ Зубарь В. М. По поводу датировки...— С. 3—14.

¹⁸ Під час розкопок антропологічний матеріал опрацьовувався співробітником Інституту археології НАН України Т. О. Назаровою і буде опублікований нею додатково.

¹⁹ Зубарь В. М. Про сарматський елемент в пізньоантичному Херсонесі // Археологія.— 1976.— 20.— С. 42—46.

²⁰ Див.: Зубарь В. М. Некрополь Херсонеса Таврического I—IV вв. н. э.— К., 1982.— С. 79—82.

²¹ Айбабин А. И. Хронология могильников...— С. 66—68.

²² Белов Г. Д. Западная оборонительная стена...— С. 245—254.

²³ Зубарь В. М. Проникновение и утверждение христианства...— С. 15—16.

²⁴ Айбабин А. И. Хронология могильников...— С. 69.

А. М. Фарбей

ПОГРЕБАЛЬНЫЙ КОМПЛЕКС РАННЕСРЕДНЕВЕКОВОГО ВРЕМЕНИ И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ ХЕРСОНЕСА ТАВРИЧЕСКОГО В IV—VI ВВ.

Новый погребальный комплекс является важным источником для реконструкции слабо еще изученного периода истории Херсонеса IV—VI вв. На основании публикации материалов из этого погребального комплекса, автор приходит к выводу, что в IV—VI вв. на территории Западного участка некрополя Херсонеса погребались представители беднейших слоев населения города, среди которых были представлены сармато-аланы. В рассмотренном комплексе отсутствуют вещи с христианской символикой, что является еще одним косвенным аргументом в пользу вывода о медленном восприятии населением города этого нового религиозного учения.

А. М. Farbey

THE EARLY MEDIEVAL FUNERAL COMPLEX OF KHERSONES TAVRICAL AND SOME QUESTIONS OF THIS CITY HISTORY IN THE 4TH—6TH CENTURIES

The new funeral complex is a great source for reconstructing a 4th—6th century's period in Kherstones history that was studied before a little. Based on the publications of materials from this funeral complex, author draws a conclusion about a territory of the West part of Kherstones necropolis: there were buried a people of the most poor part of a city population; here the representatives of sarmato-alans were founded too. The absence of materials with a Christian symbolics in this funeral complex may be an indirect evidence of slow perception of this new religious doctrine by the Kherstones citizens.

Одержано 04.01.97.